

ДИМИТЪР ТАЛЕВ

ЛЕВ ТОЛСТОЙ В МОЯТА ПАМЕТ

Първите писателски имена, които съм запомнил още от най-ранна възраст, са имената на Иван Вазов, Пенчо Славейков и Лев Николаевич Толстой. Би трябвало, от чувство за справедливост, да спомена тук и Майн Рид, макар той да стои на определено място в паметта ми, също и в сърцето ми, дето е запазена за него топла благодарност. Обичта ми към П. Славейков започва със стихотворението му „Цар Самуил“, но още повече с моята първа и последна среща лично с него в двора на църквата в родния ми град в Македония през месец септември 1908 година, когато аз бях тъкмо на десет години.

На особено място и в паметта, и в сърцето ми стои Лев Толстой. Не си спомням точно кое от неговите произведения съм прочел най-напред и още като дете там, в родния ми град, но то беше или „Казаци“ или „Хаджи Мурад“, а може би и двете по едно и също време. Ведно с моето детско непосредствено възхищение, с едно дълбоко чувство на душевно задоволство, на яснота и пълнота, спомням си, че още тогава, с детската си наивност, почувствувах желание да стана писател като Лев Толстой. И дори, с момчешката си самонадеяност, аз не се сдържах и доверих това свое желание на най-близките си другари. На тая ранна възраст ние искаме да приличаме на тия, от които се възхищаваме най-много и които най-много обичаме. И, когато не сме се излъгали в своята обич, тия наши чувства остават непроменени през всичките ни възрасти.

В тия няколко страници за Лев Николаевич Толстой аз ще изложа най-значителното от онова, което стои постоянно и е останало завинаги в моето съзнание, в моята памет за великия писател на руската земя; ще обрисувам с две-три черти писателския му образ, такъв, какъвто се изправя пред погледа ми винаги, когато споменавам неговото име. Пишейки тия редове, аз няма да се задържам върху никакви уточнявания, нито ще посегна за някаква справка. Ще добавя тук, че неотдавна ходих в Толстоевия музей в Москва, в неговия московски дом, както и в Ясна Поляна, и тия възбуждащи посещения заякчиха още повече връзката, която си бях създал с великия човек, направиха я по-реална, бих казал — по-видима.

По-късно, когато младежкото ми удивление от майсторството на Лев Толстой трябваше да отстъпи място на една трезва преценка, на една професионална заинтересованост, аз установих, че това, което прави писателското му дело така внушително, така убедително и въздействащо, то е преди всичко неговата изключителна почтеност. Читателят знае, че Лев Толстой никога няма да го излъже, няма да го излъже и подмами дори и със своите заблуждения, със своите грешки. Видими, ясни са и неговите заблуждения и грешките му, както всяко нещо у него.

Някъде той казва, че авторът трябва да се погрижи още самото начало на книгата му да привлече читателя. Едно такова макар и умишлено „нагласяване“ в никой случай не би могло да се вземе у него като хитроумна уловка, а е гостолюбиво разтваряне на вратата към истинското съдържание на книгата. С първите няколко реда, както например в „Ана Каренина“, Толстой загатва за съдържанието на книгата и това е всъщност приветлива подкана към читателя. Хитроумието е съвсем чуждо на писателската природа на Лев Толстой, а към хитроумие и разни професионални ловкости прибягват дори писатели като Достоевски. Искам да кажа, че професионалната ловкост не е чужда и на най-голямото изкуство, но толстоевската почтеност е все пак за предпочитане.

Лев Толстой е строго, фанатично почтен към героите си, към събитията, за които ни разказва, към всяко нещо, до което се докосва при изграждането на всяко свое произведение. С тая своя често и педантична честност той може да дотегне понякога или дори да предизвика недоволство и, още повече, да стигне до явно погрешни твърдения (преценката му за Шекспир, „Крайцера соната“), но читателят и в такива случаи е сигурен, че Лев Толстой винаги вярва искрено това, което твърди, че тъкмо така вижда със собствените си очи туй, което иска да ни покаже. Така той печели доверието на читателя, а с това всяка дума у него придобива най-голяма сила — по-голяма от тая, до която може да стигне и най-ловкият майстор в кое да е изкуство. Писател, който не може да внуши доверие или предизвиква подозрение, сам хвърля върху делото си нездрава сянка, насища го с нездрав дъх. Или го прави забавно, увлекателно, ала не и войнстващо, подтикващо, водещо.

Творчеството на Лев Толстой има още един рядък и много ценен белег — това е яснотата в него или, бих казал, чистата светлина в него. В творчеството на Толстой няма никакви неясноти и мъглявини, никакви примавващи или измамни загатвания, недоизказвания или полусветлини и полусенки, които у много други автори са любими изобразителни средства, макар и не винаги сполучливи и уместни. Лев Толстой вижда света и людето ясно, със силни, здрави очи, така и ги предава в книгите си. Той има необикновено остро зрение, но тази яснота във всички неговии творения е напълно свойствена за него и е в пряка връзка с творческата му почтеност. Като става дума за яснота и ясно виждане и за да изразя още по-точно мисълта си, ще спомена тук и М. Шолохов за неговото удивително зрение — той вижда и ни показва едва ли не и всяка тревичка в неговата родна необятна степ.

Много от схващанията на Лев Толстой аз не споделям. Открай време съм си мислил, че в неговото верую по отношение на човека, на живота, на жизнената правда и в цялата негова нравствена философия има нещо твърде умозрително, кабинетно, нещо, което е в ясно несъответствие с човешката природа. В известен смисъл и в известни случаи нравствените му схващания са в пълно противоречие и с неговата собствена творческа природа. Ние чувствуваме неговата изключителна мощ като художник най-много там, дето престава да бъде морализатор и проповедник.

Ала и в тоя случай ние чувствуваме силата на един необикновен човешки дух или може би възраждащата, животворна топлина на едно човешко сърце. Неговата мисъл за непротивене на злото може да ни е съвсем чужда, но ние не можем да не се възхитим, да не се поучим, да не се насърчим от непоколебимата му вяра и увереност, от неговата смелост

и настойчивост, от апостолската пламенност, с която е пропита всяка дума на неговата проповед. Ние не можем да приемем неговата вяра, но от него можем да се научим как трябва да се вярва и как да се защитава една вяра.

Мислил съм си и за основния стимул в творчеството на Лев Толстой. У всеки творец има един или няколко основни стимула, които го подтикат към труд и по тоя начин съживяват, превръщат в живо дело всичките му творчески заложби и склонности. Надарените с една или друга способност люде са много повече, отколкото са творците, създателите на ценности. Дарбата се превръща в дело само когато надареният има достатъчно творческа воля, за да се въоръжи с необходимата подготовка, а също и може би още повече, когато гори в сърцето му някаква жива сила, която го стимулира за работа. Познавам омайни разказвачи, които не са написали нито два реда и не само защото нямат необходимата подготовка, но защото им липсва преди всичко стимул за творческа дейност и те си остават само приятни, сладкодумни събеседници. Могъщ, дълбок стимул към дейност е особено нужен за воюващия творец. Такъв стимул у Лев Толстой е неговата любов към човека.

Любовта към човека у Толстой е не само основен стимул, но и господстващо чувство, с което е проникнато цялото негово творчество. Със своего рода обич той се отнася дори и към отрицателните си герои или, по-точно, обичта му тук е всъщност силно желание за справедливост, колкото иначе да са строги неговите присъди. Особено топла е неговата любов към простия, към обикновения човек. Равна по сила на тая любов е само любовта му към неговата родна руска земя, а това именно го прави така дълбоко и преди всичко друго русин и руски писател.

Ще завърша бележките си с две думи за най-голямата полза, която съм имал като писател от Лев Толстой, доколкото съм бил в състояние да се поуча от великия учител и майстор на художественото слово. Отнася се до детайла, до необходимата, характерната подробност, до живите елементи, с които се изгражда цялостният образ, цялостната картина и цялостният разказ (разказ, повест, роман). Мога да кажа, че тъкмо у Толстой аз усетих и познах голямото значение на детайла и колко трудно е да се открие и подбере най-подходящият, най-нужният детайл. И в този случай майсторството на безсмъртния руски писател е изключително. Това се чувства особено ясно, когато се опитаме да разнищим, да анализираме която и да е негова картина или образ до малките подробности, от които са съставени. Тогава ще видим как умело са подбрани те, колко необходими, колко живи са те и защо е така изразително и внушително цялото, което съставят. Толстой описва по такъв начин, че описаното от него изпъква, оживява с всичките си страни и белези, дори да речем и със свойствената си миризма. Тая изразителност и яркост се дължи до голяма степен на умело подбраните и най-характерните подробности, от които е съставено цялото. В тая посока Толстой често прибегва и до друг един свой похват — повторението, припомнянето на важната, необходимата подробност, на характерния белег. За вживяващия се, бдителен и задълбочен читател тия повторения и припомняния понякога са може би и досадни, ала за недостатъчно внимателния читател, каквито са повечето читатели, те са нужни и са едно полезно улеснение. Ето и с тая своя грижа за читателя, а това е още повече грижа за произведението — да бъде то възприето с пълната му сила, и с тая своя грижа Лев Николаевич Толстой се разкрива като творец и писател — велик и в най-малкото свое дело.